

Założenia ochrony leśnych obszarów Natura 2000

Małgorzata Makomaska-Juchiewicz i Joanna Perzanowska

*Instytut Ochrony Przyrody PAN, Al. Mickiewicza 33, 31-120 Kraków;
e-mail: juchiewicz@iop.krakow.pl, perzanowska@iop.krakow.pl*

Lasy i Natura 2000 w UE

Lasy zajmują 36% terytorium Unii Europejskiej (130 mln ha, z czego 87 mln ha to lasy gospodarcze), z tym, że około 70% leśnej powierzchni UE koncentruje się w czterech krajach (Szwecja, Finlandia, Francja i Niemcy)¹. Są to w większości (65%) lasy prywatne. W ostatnich latach powierzchnia leśna w krajach Wspólnoty zwiększa się m.in. w efekcie realizacji programów zalesiania dofinansowywanych ze środków UE (1 mln ha od 1991 r.). Chociaż ogólnie jest to trend pozytywny, pewne kwestie budzą niepokój. Chodzi m.in. o wprowadzanie przy tej okazji obcych gatunków drzew i krzewów oraz zalesianie terenów obejmujących ważne z punktu widzenia ochrony bioróżnorodności „otwarte” siedliska przyrodnicze (będące również siedliskami rzadkich i zagrożonych gatunków). Trzeba również wziąć pod uwagę, że pozostałości dobrze zachowanych lasów o dużym znaczeniu dla ochrony bioróżnorodności są nadal zagrożone. Działania ochronne powinny się więc skupiać nie tylko na dalszym zwiększaniu powierzchni lasów, ale także na dbaniu o ich jakość.

Równocześnie ze zwiększeniem ogólnego areалу lasów coraz większa powierzchnia lasów gospodarczych użytkowana jest poniżej możliwego poziomu eksploatacji i tradycyjna gospodarka leśna, nastawiona głównie na produkcję

---

¹ Towards a guidance document on Natura 2000 and forestry. „Challenges and opportunities”. DG Env B2 Nature and Biodiversity.

drewna staje się coraz mniej opłacalna. W tej sytuacji idea zrównoważonej gospodarki leśnej, akcentująca wielofunkcyjność lasu (w tym funkcję ochrony różnorodności biologicznej i funkcję społeczną) zyskuje coraz szerszą akceptację. Podpisując zaproponowaną przez Komisję Europejską tzw. Leśną Strategię dla Unii Europejskiej², kraje członkowskie UE potwierdziły, że chcą lansować modelowe rozwiązania zrównoważonej gospodarki leśnej. W tym kontekście pomysły wdrożenia sieci Natura 2000 byłoby ważnym na skalę międzynarodową osiągnięciem krajów UE.

Obszary leśne w projektowanej sieci Natura 2000 w Polsce

Polska położona w środkowej części niżu europejskiego, znajduje się w strefie klimatycznej, w której zbiorowiska leśne stanowią dominujący składnik roślinności potencjalnej (gdyby nie działalność człowieka, mogłyby one zajmować ponad 90% powierzchni Polski; Matuszkiewicz 2001). Mają więc szczególną wartość jako najbardziej naturalne zbiorowiska roślinne w naszych warunkach geograficznych. Obecnie lasy zajmują około 29% powierzchni kraju, przy czym znaczna ich część jest silnie przekształcona; duże obszary zajmują monokultury sosnowe i świerkowe. Mimo to, właśnie z lasami i z enklawami roślinności nieleśnej w lasach nadal związana jest istotna część bogactwa przyrodniczego Polski.

Leśne rodzaje siedlisk stanowią około 26% występujących w Polsce rodzajów siedlisk z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej. Duże kompleksy leśne mają też ogromne znaczenie dla ochrony wielu nieleśnych rodzajów siedlisk z tego załącznika, takich jak: łąki śródleśne, różnego typu torfowiska czy zbiorniki wodne. Z lasami związane jest występowanie wielu gatunków zwierząt z załącznika II Dyrektywy Siedliskowej, wśród nich wszystkie nasze duże drapieżniki, z których niedźwiedź i wilk mają status gatunków priorytetowych; także liczne gatunki chrząszczy, w tym priorytetowe pachnica dębowa i nadobnica alpejska. Wśród występujących w Polsce ptaków z załącznika I Dyrektywy Ptasiej około 30 gatunków preferuje środowisko leśne.

Udział lasów w powierzchni wytypowanych obszarów Natura 2000 jest znaczny; w przypadku Obszarów Specjalnej Ochrony wynosi on około 42%, a w przypadku Specjalnych Obszarów Ochrony około 57%³. W sumie w projektowanych SOO znalazło się około 1880 tys. ha lasów, czyli mniej więcej

² Council Resolution of 15.12.1998, O.J. no.C 56/1 of 26.09.99.

³ Wszystkie informacje o obszarach proponowanych do sieci Natura 2000 w Polsce podano wg stanu na dzień 31 marca 2003 r.

1/5 powierzchni leśnej Polski. Wśród nich około 38% stanowią leśne rodzaje siedlisk przyrodniczych, wymienione w załączniku I Dyrektywy Siedliskowej, co w przeliczeniu na rzeczywistą powierzchnię wynosi około 719000 ha. Niektóre z tych obszarów zaproponowano dla ochrony pojedynczych leśnych rodzajów siedlisk. Są to z reguły rezerваты, gdzie siedliska te zajmują znaczną część ich powierzchni. Natomiast duże kompleksy leśne, w których leśne rodzaje siedlisk z załącznika I mają mniejszy udział, wskazywane są jako ważne dla ochrony wielu rodzajów siedlisk (również nieleśnych) i siedlisk licznych gatunków o znaczeniu europejskim.

Ogółem wśród blisko 280 proponowanych SOO jest 135 obszarów o wyraźnie leśnym charakterze (tj. takich, w których ponad 50% powierzchni zajmują lasy).

Ochrona leśnych obszarów Natura 2000

Podstawową zasadą ochrony leśnych obszarów Natura 2000 powinno być łączenie celów ochrony z gospodarką leśną, w myśl założeń zrównoważonego rozwoju⁴. Podstawowe wymagania w stosunku do gospodarki leśnej, wynikające z Dyrektywy Siedliskowej, a dotyczące ustanowionych na terenach leśnych obszarów Natura 2000 przedstawiają się następująco:

1. Na obszarach Natura 2000 cele ochrony przyrody mają pierwszoplanowe znaczenie, ale przy ich realizacji muszą być brane pod uwagę ekonomiczne i społeczne funkcje lasu.
2. „Jakość” (stan ochrony) rodzajów siedlisk przyrodniczych i siedlisk gatunków musi być utrzymana na dotychczasowym poziomie lub ulec poprawie.
3. Dla każdego obszaru Natura 2000 muszą być indywidualnie ustalone zabiegi ochronne; zalecane jest opracowanie planu ochrony.
4. Wszelkie plany i projekty inwestycji dotyczące obszaru Natura 2000 muszą podlegać ocenie, pod kątem ewentualnego wpływu na jego wartości przyrodnicze.
5. Stan ochrony rodzajów siedlisk i siedlisk gatunków oraz ich populacji musi być monitorowany i kontrolowany przez administratorów obszaru.

Ochrona leśnych rodzajów siedlisk na obszarach Natura 2000

W obszarach Natura 2000 najistotniejszą kwestią dla leśników jest zakres ochrony leśnych rodzajów siedlisk będących przedmiotem gospodarowania. Jak już

⁴ Por. rozdział *Makomaska-Juchiewicz M., Perzanowska J., Tworek S. – Zasady ochrony obszarów Natura 2000.*

wspomniano, celem tej ochrony jest zachowanie lub odtworzenie właściwego stanu ochrony danego rodzaju siedliska. O ile aktualny stan tej ochrony został uznany za właściwy, gospodarka leśna powinna być prowadzona w taki sposób, by skład i struktura drzewostanu, podszytu i runa, a także cały zespół abiotycznych cech siedliska, warunkujących występowanie określonego zbiorowiska nie uległ pogorszeniu (Cahiers d'habitats Natura 2000, Habitats forestiers 2000). W sytuacji, gdy stan ten był niezadowolający (np. struktura płatu danego zbiorowiska nie w pełni odpowiadała opisowi w podręczniku do identyfikacji siedlisk (*Interpretation Manual...* 1999), jednym z celów prowadzonej w tym obszarze gospodarki leśnej powinno być przywrócenie właściwej struktury zbiorowiska leśnego.

Zakładamy, że na obszarze obejmującym siedliska leśne z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, część z nich będzie podlegać ochronie ścisłej (istniejące lub proponowane rezerwy), a na większości powierzchni będzie prowadzona umiarkowana gospodarka leśna (rębnie do ustalenia w zależności od powierzchni i stopnia degeneracji zbiorowisk). Gospodarka ta poprzez m.in. odpowiedni system wyrębu będzie kształtować właściwą strukturę drzewostanów na wzór struktury naturalnych lasów. Zachowanie właściwego stanu ochrony danego leśnego rodzaju siedliska nie oznacza więc tylko ochrony starych drzewostanów o charakterze naturalnym, wyłączonych z gospodarki człowieka, ale zachowanie odpowiedniej powierzchni siedliska o określonych parametrach (warunki abiotyczne, struktura zbiorowiska roślinnego), zgodnych z jego opisem w „*Interpretation Manual...*”, w całym jego zróżnicowaniu³. Trzeba zaznaczyć, że również pewne rodzaje siedlisk leśnych ukształtowały się w warunkach użytkowania gospodarczego (np. 9110) i ich zachowanie wymaga zabiegów ochrony czynnej lub umiarkowanego użytkowania.

Należy jednak pamiętać, że nie wszystkie cele ochrony można osiągnąć w warunkach nawet najlepiej prowadzonej zrównoważonej gospodarki leśnej, dlatego tak istotne jest wyłączenie z gospodarowania pewnej powierzchni lasów. W przypadku części proponowanych leśnych obszarów Natura 2000 może się okazać, że powierzchnia istniejących rezerwatów jest w tym względzie wystarczająca. Istnienie terenów wyłączonych z użytkowania jest też bardzo ważne z punktu widzenia nauki; można tam bowiem badać niezakłócony przebieg naturalnych procesów ekologicznych i traktować je jak obszary kontrolne, badając zmiany zachodzące w przyrodzie terenów użytkowanych. W tym miejscu warto przypomnieć, że zgodnie z zaleceniem IUCN/UNEP/WWF (1991), podstawą dla zrównoważonego gospodarowania w lasach powinno być pozostawienie około 10% lasów w stanie zbliżonym do naturalnego, bez ingerencji człowieka.

³ Por. rozdział Mróz W., Perzanowska J. – *Siedliska przyrodnicze – nowy przedmiot ochrony.*

Podstawowe znaczenie dla prawidłowej realizacji Dyrektywy Siedliskowej ma właściwa interpretacja terminu „siedlisko przyrodnicze”⁶, zwłaszcza że jest to w Polsce nowy przedmiot ochrony. Dodatkowo, może on być mylący dla leśników, dla których pojęcie „siedlisko” ma określone konotacje. System klasyfikacji siedlisk zastosowany w Dyrektywie jest próbą połączenia różnych szkół fitosocjologicznych (por. Mróz i Perzanowska 2001). Charakter siedliska określają zarówno warunki biotyczne, jak i abiotyczne. Rodzaje siedlisk przyrodniczych (tak leśnych, jak nieleśnych) nie są więc tożsame ze zbiorowiskami roślinnymi. Natomiast zbiorowiska te są fitosocjologicznymi wyznacznikami siedlisk, ułatwiającymi ich rozpoznanie w terenie. Należy podkreślić, że leśnych rodzajów siedlisk w rozumieniu Dyrektywy Siedliskowej nie da się wprost przełożyć na typologię siedlisk stosowaną w leśnictwie. Nie ma również jednoznaczności między zespołami leśnymi w znaczeniu fitosocjologicznym, będącymi identyfikatorami siedlisk Natura 2000 a typami siedliskowymi lasu (Matuszkiewicz 2001).

W Polsce stwierdzono występowanie 13 leśnych rodzajów siedlisk przyrodniczych z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, których fitosocjologicznymi identyfikatorami jest około 30 zbiorowisk roślinnych (Dyduch-Falniowska i in. 2001). Wśród nich są 4 rodzaje siedlisk priorytetowych⁷.

Polska zaproponowała włączenie do załącznika I DS również innych rodzajów siedlisk leśnych, ważnych z punktu widzenia ochrony naszej różnorodności biologicznej. Trzy z nich zostały zaakceptowane: 91P0 wyżynny jodłowy bór mieszany, 91Q0 górskie reliktove laski sosnowe, 91T0 bory chrobotkowe, a w przypadku kilku innych poszerzono istniejące definicje (9170, 9410, 9420) tak, że objęły również proponowane przez Polskę siedliska. Wszystkie te propozycje zostały umieszczone w Traktacie Akcesyjnym, co oznacza, że odpowiednia reprezentacja tych siedlisk także będzie musiała znaleźć się w sieci Natura 2000.

Dla każdego rodzaju siedliska leśnego, tak jak w przypadku wszystkich innych rodzajów siedlisk, konieczne będzie opracowanie szczegółowych zaleceń ochronnych, które będą podstawą do sporządzania planów ochrony. Dotychczas sformułowano tylko ogólne zasady ochrony siedlisk leśnych w oparciu o ich wymagania ekologiczne i istniejące zagrożenia. Wskazują one z jakimi ograniczeniami w gospodarowaniu powinni się liczyć użytkownicy obszarów Natura 2000 (Makomaska-Juchiewicz i Perzanowska 2002). Przy opracowywaniu szczegółowych zaleceń ochronnych dla leśnych rodzajów siedlisk można będzie wykorzystać społeczny projekt instrukcji „Zasady ochrony przyrody w lasach go-

⁶ Por. rozdział Mróz W., Perzanowska J. – *Siedliska przyrodnicze – nowy przedmiot ochrony.*

⁷ Ibidem.

spodarczych” pod red. Pawła Pawlaczyka, pokazujący w jaki sposób łączyć ochronę przyrody i gospodarkę leśną⁸.

W przypadku leśnych rodzajów siedlisk ich główne zagrożenia wiążą się z gospodarką leśną, o ile jest prowadzona niezgodnie z jej ekologicznym modelem (np. z wprowadzaniem drzew obcych siedliskowo, stosowaniem zrębów zupełnych, usuwaniem wszystkich martwych drzew, grabieniem ściółki), rozbudową struktury rekreacyjno-sportowej w lasach, zmianą stosunków wodnych (osuszeniem w wyniku melioracji, obniżaniem poziomu wód gruntowych), czy regulacjami rzek i intensyfikacją gospodarki rolnej w dolinach rzek. Istnieją też zagrożenia specyficzne dla poszczególnych rodzajów siedlisk, jak np. pozyskiwanie surowca skalnego i abrazja klifów (w przypadku ciepłolubnych buczyn storczykowych 9150 w Sudetach i na Wolinie), protekcja sosny (9190), opanowywanie siedlisk przez świerk w efekcie nasadzeń i spontanicznej inwazji (91D0), zanieczyszczenie powietrza i inwazje szkodników (9410).

Ogólne wskazania dla ochrony leśnych rodzajów siedlisk można sprowadzić do następujących zaleceń:

- płyty siedlisk o niewielkim areale w Polsce (jak np. 91Q0) należy objąć w całości ochroną ścisłą;
- w przypadku innych rodzajów siedlisk, pewna ich reprezentacja⁹ – obejmująca mozaikę faz i stadiów rozwojowych – powinna podlegać ochronie ścisłej w celu ochrony zachodzących tam procesów;
- w przypadku rodzajów siedlisk o znaczeniu gospodarczym, pozostała ich powierzchnia może być objęta umiarkowaną gospodarką leśną (tzn. gospodarką opartą na zasadach ekologicznych); dopuszczalna rębnia (rodzaj i zakres) powinna być ustalona indywidualnie dla każdego obszaru i rodzaju siedliska (wskazane jest maksymalne rozpowszechnienie przerębowych typów użytkowania); przy wycinaniu starego drzewostanu konieczne jest pozostawianie części drzew do ich biologicznej śmierci;
- na powierzchniach użytkowanych, konieczne jest pozostawienie pewnej liczby martwych drzew i posuszu celem utrzymania mikrosiedlisk dla specyficznej fauny i flory; niepożądane jest także grabienie ściółki;
- przebudowa drzewostanu jest dopuszczalna jedynie w przypadkach uzasadnionych przyrodniczo (renaturalizacja); dopuszczalne jest podsadzanie gatunków zgodnych z siedliskiem, z nasion pochodzących z materiału miejscowego, w celu uzupełnienia powstałych luk w drzewostanie lub uzyskania pożądanego pokrycia;

⁸ <http://www.oko.org.pl/lkp/instrukcja>

⁹ Por. rozdział *Makomaska-Juchiewicz M., Perzanowska J., Tworek S. – Zasady ochrony obszarów Natura 2000.*

- na terenie jednogeneracyjnych zbiorowisk leśnych zalecane jest aktywne kształtowanie różnorodności wiekowej i wzbogacanie różnorodności gatunkowej drzewostanu;
- w przypadku gradacji owadów i silnego zagrożenia lasu dopuszczalna jest walka ze „szkodnikami” poprzez oprysk środkami owadobójczymi;
- nie jest uzasadnione nawożenie lasu.

Ochrona nieleśnych rodzajów siedlisk

W przypadku nieleśnych rodzajów siedlisk, gospodarka leśna powinna być prowadzona w taki sposób, aby nie spowodować ich zaniku ani nie zaburzyć ich struktury i funkcji, np. poprzez zmianę abiotycznych cech środowiska, warunkujących występowanie określonego rodzaju siedliska, albo wprost poprzez jego zalesienie. Szczególnie istotne jest utrzymanie śródleśnych łąk, torfowisk i zabagnień, a także zachowanie naturalnego biegu i zabudowy roślinnej cieków wodnych w lasach. Wzbogacają one w znaczący sposób różnorodność biologiczną obszaru, stanowią siedliska specyficznych gatunków flory i fauny, są też żerowiskami wielu gatunków, np. ptaków drapieżnych czy jeleniowatych. Zgodnie z zasadami ekologicznej gospodarki leśnej, należy dbać o utrzymanie tego typu enklaw w kompleksach leśnych, a więc zalecenia dla ich ochrony na terenie obszarów Natura 2000 nie będą dodatkowym „obciążeniem” dla leśników. Zasady ochrony niektórych nieleśnych rodzajów siedlisk są omówione w innych rozdziałach tej książki¹⁰.

Ochrona siedlisk gatunków

Zgodnie z Dyrektywą Siedliskową, gospodarka leśna nie może spowodować zniszczenia lub pogorszenia stanu siedlisk gatunków, dla których ochrony wyznaczono obszar Natura 2000, czy też bezpośredniego zniszczenia lub redukcji ich populacji. Zalecenia ochronne będą musiały być wypracowane indywidualnie dla każdego gatunku, w oparciu o wiedzę na temat ich biologii, wymagania siedliskowe i istniejące zagrożenia. Na obecnym etapie prac można podać tylko ogólne zalecenia dla pewnych grup gatunków związanych z lasami dla orientacji, jakie praktyczne konsekwencje dla produkcyjnych i innych użytkowych funkcji lasu (związanych z łowiectwem, rekreacją, zbieractwem itp.) może mieć ich ochrona w ramach sieci Natura 2000. Zalecenia te omówione zostaną na przykładzie dużych drapieżników i chrząszczy.

¹⁰ Por. rozdział *Herbichowa M.* – *Ochrona siedlisk torfowiskowych w sieci Natura 2000* oraz *Perzanowska J., Mróz W.* – *Ekstensywne użytkowanie jako podstawa ochrony siedlisk półnaturalnych.*

Występowanie dużych drapieżników (wilka *Canis lupus*, niedźwiedzia *Ursus arctos*, rysia *Lynx lynx*) związane jest z rozległymi kompleksami leśnymi o charakterze możliwie zbliżonym do naturalnego. Zagrożenia tej grupy ssaków wynikają przede wszystkim z fragmentacji kompleksów leśnych i tworzenia barier dla migracji zwierząt, intensywnej eksploatacji lasów, a także ich wzmożonej penetracji (m.in. przez zbieraczy runa leśnego i zrzutów, turystów etc.). Zalecenia ochronne w odniesieniu do tej grupy zwierząt będą miały na celu:

- utrzymanie powierzchni lasów i zapobieganie ich fragmentacji;
- utrzymanie, „udrażnianie” i odtwarzanie szlaków migracji (korytarzy ekologicznych umożliwiających przemieszczanie się zwierząt między kompleksami leśnymi);
- utrzymywanie dostatecznej powierzchni starodrzewi w ostojach tych zwierząt;
- zabezpieczenie ich bazy pokarmowej (np. uwzględnianie potrzeb pokarmowych drapieżników przy ustalaniu wielkości pozyskania łowieckiego saren i jeleni);
- zapewnienie zwierzętom spokoju w ostojach (np. wprowadzenie strefowej ochrony w SOO wytypowanych dla niedźwiedzia, rysia i wilka z wyznaczeniem stref spokoju – bez ruchu turystycznego i z ograniczeniem prac leśnych – o ile będą znane miejsca rozrodu, a w przypadku niedźwiedzia także żerowisk);
- zapobieganie kłusownictwu.

Wśród gatunków z załącznika II Dyrektywy Siedliskowej żyjących w lasach, dużą grupę stanowią chrząszcze (ponurek schneidera *Boros schneideri*, bogatek wspaniały *Buprestis splendens*, kozioróg dębosz *Cerambyx cerdo*, zgmiotek cynobrowy *Cucujus cinnaberinus*, pilniaczek fiołkowy *Limoniscus violaceus*, jelonok rogacz *Lucanus cervus*, pachnąca dębowa *Osmoderma eremita*, średzinka *Mesosa myops*, pogrzybica *Oxyporos mannerheimii*, rozmiarz kolweński *Pytho kolwensis*, nadobnica alpejska *Rosalia alpina*). Związane są one przeważnie ze starodrzewiami, ale także z pojedynczymi starymi drzewami lub ich grupami. Niektóre z tych gatunków uznaje się za tzw. relikty lasów pierwotnych. Wykorzystują różne mikrosiedliska: żywe lub martwe drzewa, żyją pod korą i w drewnie, w wypełnionych próchnem dziuplach itp. Ich zagrożenia wiążą się z zanikaniem lasów o naturalnym charakterze, zmniejszaniem się powierzchni starodrzewi, usuwaniem starych drzew dziuplastych w ramach cięć sanitarnych i ze względów bezpieczeństwa, usuwaniem martwych (stojących i leżących) drzew z lasu. Ochrona tych gatunków będzie wymagała m.in. ograniczenia na wybranych obszarach funkcji produkcyjnych lasu. Może zaistnieć potrzeba objęcia ochroną ścisłą wybranych stanowisk (o ile istniejące rezerwaty nie zabezpieczają w wystar-

czającym stopniu stanowisk tych gatunków), a w przypadku zasiedlonych pojedynczych drzew – objęcia ich ochroną jako pomników przyrody. Można się spodziewać ograniczeń w usuwaniu martwych drzew z lasu (część z nich będzie trzeba pozostawiać na miejscu) i zakazu wycinania drzew dziuplastych.

Obszary Natura 2000 a ekologiczny model gospodarki leśnej

W Polsce już od kilkunastu lat oficjalnie obowiązuje ekologiczny model gospodarki leśnej (Łonkiewicz 1996). Jego podstawą prawną stała się Ustawa o lasach z 1991 r., która nadała pierwszorzędą rangę środowiskotwórczym, pozaprodukcyjnym, funkcjom lasu. Wytyczne do Zarządzenia nr 11 Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z 1995 r.¹¹ zalecają prowadzenie gospodarki leśnej z uwzględnieniem międzynarodowych kryteriów i wskaźników zrównoważonego rozwoju lasów i leśnictwa, w celu zachowania biologicznej różnorodności lasów, ochrony zasobów glebowych i wodnych w lasach oraz utrzymania i wzmacniania długofalowych i wielostronnych korzyści społeczno-ekonomicznych płynących z lasów.

Wiele z przedstawionych powyżej zaleceń ochronnych dla leśnych rodzajów siedlisk z załącznika I DS jest zgodnych z ogólnymi i szczegółowymi wytycznymi do wspomnianego zarządzenia. Dają one podstawę – bez uciekania się do tworzenia rezerwatów – do zachowania enklaw nieleśnych rodzajów siedlisk z zał. I DS, stanowiących tzw. śródleśne nieużytki, w tym zbiorników i cieków wodnych, do szczególnej ochrony roślinności dolin rzecznych (w tym priorytetowych lasów łęgowych), do ochrony siedlisk gatunków żyjących w lasach, a także do przywracania utraconej różnorodności na obszarach leśnych. Zarówno przedstawione powyżej zalecenia jak i wytyczne do Zarządzenia 11 postulują: ograniczanie powierzchni zrębów zupełnych, preferowanie naturalnego odnawiania lasu, rezygnację z używania chemicznych środków chwastobójczych, kształtowanie naturalnej struktury drzewostanu itp. Jeśli gospodarstwo leśne jest rzeczywiście prowadzone na zasadach ekologicznych, nie powinno być problemów z utrzymaniem na jego terenie „właściwego stanu ochrony” rodzajów siedlisk i gatunków o znaczeniu europejskim (Makomaska-Juchiewicz 2002)¹².

Warto zaznaczyć, że od 1997 roku istnieje obowiązek sporządzania tzw. programów ochrony przyrody w nadleśnictwach. Są one integralną częścią planu urzą-

¹¹ Zarządzenie nr 11 Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z dn. 14.02.1995 r. w sprawie doskonalenia gospodarki leśnej na podstawach ekologicznych. ZZ-710-13/95.

¹² Por. też rozdział *Makomaska-Juchiewicz M., Perzanowska J., Tworek S. – Zasady ochrony obszarów Natura 2000.*

dzania lasu i stanowią kompendium wiedzy o przyrodzie na terenie nadleśnictwa. Program taki obejmuje wykaz wszystkich obszarów, obiektów i osobliwości przyrodniczych wymagających ochrony na terenie nadleśnictwa: np. stanowisk chronionych i rzadkich gatunków roślin i zwierząt, pomnikowych okazów drzew, źródlisk, bagien, zbiorników wodnych, alei starych drzew, różnych obiektów kultury materialnej. Program taki może być podstawą dla sporządzenia planu ochrony leśnego obszaru Natura 2000, wkomponowanego w operat urządzeniowy lasu.

Szczególnie predysponowane do przejścia roli obszarów Natura 2000 są Leśne Kompleksy Promocyjne (LKP). Ich cele formułowane są następująco: prowadzenie gospodarki leśnej na podstawie wszechstronnego rozpoznania stanu biocenozy leśnej, trwale zachowanie lub odtwarzanie naturalnych walorów lasu metodami racjonalnej gospodarki leśnej prowadzonej na zasadach ekologicznych, promowanie wielofunkcyjnej i zrównoważonej gospodarki leśnej oraz integrowanie celów trwałej gospodarki leśnej i aktywnej ochrony przyrody. Większość istniejących LKP, w całości lub we fragmentach jest proponowana jako obszary Natura 2000. Jednak obecna sieć LKP (jest ich 13) nie odzwierciedla w pełni ani zróżnicowania klimatycznego i siedliskowego polskich lasów ani potrzeb ochrony przyrody. Szczególnie słabo w nich reprezentowane są lasy północno-wschodniej i wschodniej Polski oraz lasy górskie, należałoby zatem powołać kolejne LKP (Rykowski 2002). Mogłyby to być duże kompleksy leśne, wskazywane jako ważne dla ochrony rodzajów siedlisk i gatunków z odpowiednich załączników Dyrektyw Siedliskowej i Ptasiej. Biorąc pod uwagę dotychczasowe osiągnięcia w ochronie różnego typu zbiorowisk leśnych wydaje się, że jednymi z najlepiej przygotowanych do sprawowania funkcji ochronnych i zarządzania leśnymi obszarami Natura 2000 są leśnicy. Istnieją już propozycje, aby właśnie im powierzyć te funkcje¹³.

Podsumowanie

1. Objęcie terenów leśnych ochroną w postaci obszaru Natura 2000 (SOO i/ lub OSO) nie jest równoznaczne z ich wyłączeniem z gospodarki leśnej, ponieważ sieć Natura 2000 jest oparta na koncepcji integracji ochrony przyrody z innymi funkcjami obszarów tworzących tę sieć.
2. Ochrona leśnych obszarów Natura 2000 wymaga prowadzenia gospodarki leśnej w pełni realizującej jej obowiązujący model, oparty na zasadach zrównoważonego rozwoju.

¹³ Por. rozdział Weigle A., Kiczynska A. – *Kto może zarządzać obszarami Natura 2000?*

3. Wytyczne do Zarządzenia nr 11 Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z 1995 r. dają podstawę do zachowania we właściwym stanie ochrony leśnych i nieleśnych rodzajów siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk gatunków o znaczeniu europejskim, a także do przywracania utraconej różnorodności biologicznej na leśnych obszarach Natura 2000.
4. Celem ochrony leśnych rodzajów siedlisk jest zachowanie płatów siedliska o określonych parametrach (warunki abiotyczne, struktura zbiorowiska roślinnego), co nie jest tożsame z ich ścisłą ochroną. Tylko część powierzchni zajmowanej przez rodzaje siedlisk będących przedmiotem zainteresowania gospodarki leśnej powinna być objęta ochroną ścisłą w celu zabezpieczenia niezakłóconego przebiegu procesów zachodzących w zbiorowisku leśnym.
5. Gospodarka leśna powinna kształtować właściwą strukturę drzewostanu na wzór naturalnego lasu.
6. Leśne Kompleksy Promocyjne są wystarczającą formą ochrony dla większości wielkopowierzchniowych obszarów Natura 2000, projektowanych na terenach leśnych.

Piśmiennictwo

- Cahiers d'habitats Natura 2000. Habitats forestiers. Vol. 1. Connaissance et gestion des habitats et des especes d'interet communautaire. La documentation francaise, Paris 2000.
- Dyduch-Falniowska A., Herbich J., Herbichowa M., Mróz W., Perzanowska J. 2001. Typy siedlisk przyrodniczych o znaczeniu europejskim, występujące w Polsce i wymagające ochrony. Kraków - Gdańsk. Msc.
- Interpretation Manual of European Union Habitats - Eur 15/2. 1999. European Commission, DG XI.
- Lonkiewicz B. (red.). 1996. Ochrona i zrównoważone użytkowanie lasów w Polsce. Fundacja IUCN Poland, Warszawa.
- Makomaska-Juchiewicz M. 2002. Rola leśnictwa w rozwoju regionalnym. Udział leśnictwa w realizacji programu Natura 2000 (A. Grzywacz red.). Materiały z sesji naukowej PTL, wrzesień, Orzechowo k. Ustki. PTL, s. 58-76.
- Makomaska-Juchiewicz M., Perzanowska J. 2002. Ogólne zalecenia dla ochrony typów siedlisk oraz gatunków zwierząt (poza ptakami) i roślin wymienionych w załącznikach I i II Dyrektywy Siedliskowej, przewidziane na terenach Specjalnych Obszarów Ochrony sieci Natura 2000 w Polsce. IOP PAN, Kraków. Msc.
- Matuszkiewicz J. M. 2001. Zespoły leśne Polski. PWN, Warszawa.
- Mróz W., Perzanowska J. 2001. Dyrektywa Siedliskowa: siedliska przyrodnicze o znaczeniu europejskim w Polsce. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 57, 5: 55-73.
- Rykowski K. 2002. Podstawy trwałego i zrównoważonego zagospodarowania lasów w leśnych kompleksach promocyjnych. *Prace IBL, ser. A, 1* (926-930): 100-109.